

М.Ә. Төлеген

ЖАСӨСПІРІМДЕР
ҚЫЛМЫСТЫҚ
ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ
АЛДЫН АЛУ

МОНОГРАФИЯ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
СӘРСЕН АМАНЖОЛОВ АТЫНДАҒЫ
ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН УНИВЕРСИТЕТІ

М.Ә. Төлеген

**ЖАСӨСПІРІМДЕР ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ**

Монография

Өскемен, 2022

С. Аманжолов атындағы ШҚУ Ғылыми кеңесінің шешімімен
баспаға ұсынылды
(№1-хаттама 21.09. 2021 ж.)

Пікір жазғандар:

Чукмаиштов Д.С., заң ғылымдарының докторы, профессор;
Ибраева А.С., заң ғылымдарының докторы, профессор

Төлеген М.Ә.

Т 64 Жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының алдын алу:
монография / М.Ә. Төлеген. – Өскемен: С. Аманжолов атындағы ШҚУ «Берел»
баспасы, 2022. – 148 б.

ISBN 978-601-314-571-6

Монографияда жасөспірімдер қылмыстылығына жан-жақты қылмыстық-
құқықтық және криминологиялық сипаттама беріліп, құқық бұзушылықты
ескерту, алдын алу жақтары сараланған. Жасөспірімдердің қылмыстылығын
алдын алуға рухани тәрбиенің маңыздылығы ашылып көрсетілген.

Монография жоғары оқу орындарының студенттері мен оқытушыларына,
құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне, жалпы оқырмандарға арналған.

ӘОЖ 343.857.5 (035.3)
КБЖ 67.51

ISBN 978-601-314-571-6

© С. Аманжолов атындағы ШҚУ
© Төлеген М.Ә., 2022

«Адам баласының жаман құлқы жаратылысынан емес,
өскен орта, алған үлгі, өнеге білетіндігінен және
түзелу, бұзылу жас уақытта болады»

М. Әуезов

КІРІСПЕ

Жасөспірімдер арасындағы қылмыс күн сайын қазіргі қоғамның
кәсіретіне айналып, ерекше мәнге ие болғаны жасырын емес.

Жасөспірім шақ баланың дамуындағы үлкен бетбұрыс десек, ол
балалық шақтан ересек өмірге «көшу» дегендікті білдіреді. Ересек
өмірге «көшу» кезінде жеке тұлғаны қалыптастыру, дамыту көбінесе,
проблемалы жайттарды туындатып жатады. Ол проблема
жасөспірімнің қоғамдағы өмір сүру жағдайларына бейімделу
уақытымен тығыз болғандықтан, олар әлі ересектер кеңістігінде қалай
жүруді, өзін ұстауды білмегендіктен, бейімделу, жүру, тұру арасында
тепе-теңдік сақталмай, қылмыстық норманың бұзылуына алып келеді.
Қылмыстық норманың бұзылуы - заң бұзушылық. Заң бұзушылық -
тиым салынған, істеме деген нәрсені істеу арқылы қылмыстық теріс
қылмық пен қылмыс жасаудан көрінеді.

Жасөспірімдер тарапынан тиым салынған норманы бұзу әрекеті
қылмыстық құқық бұзушылық әрекетпен ғана шектелмей, әкімшілік
құқық бұзушылықпен де ерекшеленетінін айтпасақ болмайды.

Ішкі істер министрлігіне қарасты Әкімшілік полиция комитетінің
мәліметі бойынша, 2018 жылдың 8 айында ғана республика бойынша,

виктимологиялық мәселелері. - Ювенология. - Астана, 2010.

56. Тәрбие - тәрбиелеу үрдісін ғылыми байыптаудың негізгі категориясы [Электрондық ресурс] Кіру бағыты: <https://allrefrs.ru/>

57. Төлеген М.Ә. Ұлы дала заңы - Тәуке ханның «Жеті жарғысы» // «Хабаршы - Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. - 2021. - №3(73). - С. 94-97.

58. Уәлиев Қ.С. «Ювенолдық юстиция: қалыптастыру тұжырымдамасы мен жетілдіру келешегі» автореферат. - Қарағанды, 2010.

59. Шапинова А.С., Джекебаев У.С. и др. Соучастие в преступлении. - Алма-Ата, 1981.

60. Шапинова А.С. Индивидуализация уголовной ответственности несовершеннолетних. - Преступление и ответственность. - Алма-Ата, 1979.

61. Шығыс Қазақстан облысындағы балалардың 2009 жылғы жағдайы.

62. Шығыс Қазақстан облысы бойынша кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстарды талдау (2016-2020 жылдары).

63. Шипунова Т.В. Преступность несовершеннолетних и превентивные стратегии. - М., 2014.

64. Ынтықбаев К. Қылмыстылықты ескерту криминологиялық теориясының жалпы сипаты. - Криминология / Е.І. Қайыржановтың басқаруымен. - Астана, 2005.

65. Ювенология: Оқулық / Жалпы редакциясын басқарған: З.Ғ.Д., проф. Н. Дулатбеков. - Астана: «Фоллиат» баспасы, 2010 ж.

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ 3

1-тарау

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНА ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМА 8

§1 Жасөспірімдердің қылмыстық құқық бұзушылықтарына түсінік 8

§2 Жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының себептері 19

2-тарау

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ӨСУ ДИНАМИКАСЫ 26

§1 Қазақстан Республикасындағы жасөспірімдердің қылмыстық құқық бұзушылықтарының өсу деңгейіне жалпы сипаттама 26

§2 Шығыс Қазақстан облысы бойынша жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының деңгейі (2016-2020 жылдар бойынша зерделеу) 38

3-тарау

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘМЕЛЕТКЕ ЖАСЫ ТОЛМАҒАНДАР ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫН ЕСКЕРТУ МЕН АЛДЫН АЛУҒА КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМА 70

§1 Кәмелетке жасы толмағандар қылмыстылығын ескерту, алдын алудың маңызы 70

§2 Рухани тәрбие – жасөспірімдердің жат әрекеттерін алдын алу құралы ретінде 111

ҚОРЫТЫНДЫ 125

Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі» 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V Заңы
КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҒЫ (6-БӨЛІМ) 130

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ 140

М.Ә. Төлеген

Жасөспірімдер қылмыстық құқық
бұзушылықтарының алдын алу

Монография

Басуға жауапты Ислямова С.А.

Автор түпнұсқасынан көшірме жасау арқылы басып шығарылды
Мазмұны үшін Баспа жауапты емес

Басуға 21.04.2022 ж. қол қойылды	Пішімі 60x84/16
Шартты баспа табағы 8,61	Есептік баспа табағы 6,55
Таралымы 500 дана	Тапсырыс 297

С. Аманжолов атындағы ШҚУ «Берел» баспасы
070020, Өскемен қаласы, 30-шы Гвардиялық дивизия көшесі, 42

**С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті Ғылыми кеңесі
мәжілісінің 2021 жылғы 21 қыркүйектегі №1 хаттамасынан
ҮЗІНДІ**

Өскемен қ.

ҚАТЫСҚАНДАР: Ғылыми кеңестің 39 мүшесінен 39 қатысты;

ТЫҢДАЛДЫ:

Күн тәртібіндегі «Монографияларды баспаға ұсыну туралы» сұрақ бойынша басқарма төрағасының орынбасары-стратегиялық даму және ғылыми жұмыс жөніндегі проректор И.В.Ровнякованың ақпараты;

ҚАУЛЫ ЕТТІ:

М.Ә.Төлегеннің «Жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының алдын алу» монографиясы баспаға ұсынылсын.

Ашық түрде дауыс берудің нәтижесі: «жақтағандар» – 39, «қарсы болғандар» – жоқ, «қалыс қалғандар» – жоқ.

**«С.Аманжолов атындағы Шығыс
Қазақстан университеті» КЕ АҚ
ғылыми хатшысы**

А.Есқалиев

**«С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті» КЕ АҚ
Басқарма төрағасы-ректор, профессор Төлеген Мұхтар Әлібекұлының
«Жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының алдын алу»
атты монографиясына**

СЫН-ПІКІР

Қазақстан Республикасы өркениетті зайырлы, құқықтық мемлекет. Өркениетті мемлекеттің болашағы мен келешегі жарқын болуы заңдылық. Заңдылық пен әділдіктің, әділеттілік пен ізгіліктің туын биік ұстаған мемлекет үнемі қандай да болмасын келеңсіздікпен күресіп, алдын-алу, ескерту шараларымен айналысып отыратыны белгілі.

Қазақстан мемлекеті дәл осындай мемлекет болғандықтан, құқық бұзушылық, қылмыстылық секілді қоғамға жат әрекеттермен күресті күн тәртібінен түспейтін проблема ретінде қарап, бірінші орынға қояды. Осы тұрғыдан қарасақ, Төлеген Мұхтар Әділбекұлының «Жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының алдын алу» атты монографиясы проблемалы мәселелерді зерттеген, терең зерделеген ғылыми еңбек.

Монография жасөспірімдердің қылмыстылығына байланысты өзекті проблемаға арналғандықтан, олардың қылмыстық құқық бұзушылықтарын ескерту, алдын-алу, болдырмау шараларымен әсер ету жақтары терең қарастырылған. Монографияда жасөспірімдердің қылмыстық құқық бұзушылықтарына түсінік беріліп, олардың қылмыстық құқық бұзушылықтарының себептері қылмыстық-құқықтық жағынан саралана отырып, Қазақстан Республикасындағы кәмелетке жасы толмағандардың қылмыстылығын ескерту мен алдын-алудың шаралары да ғылыми-теориялық жағынан терең ашылған.

Сондай-ақ, ғылыми зерттеуде Қазақстан Республикасындағы жасөспірімдердің қылмыстық құқық бұзушылықтарының деңгейі мен қылмыстық-құқықтық сипаттама беріліп, Қазақстан Республикасындағы кәмелетке жасы толмағандар қылмысының себептері жағдайы, деңгейі, өсу динамикасы сараланған. Еңбекте көптеген мысалдар мен статистикалық мәліметтер келтіріліп, нақты дәлелдер арқылы көрсетілген. Осы жерде ерекше атап өтетін жайт, ғылыми еңбекте Шығыс Қазақстан облысы бойынша жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының деңгейі 2016-2020 жылдар аралығы бойынша нақты зерделеніп, ашып көрсетілген.

Сонымен қатар, автор монографияда Жасөспірімдер қылмыстылығын ескерту, алдын-алудың маңызы мен рухани тәрбиенің жасөспірімдердің жат әрекеттерін алдын-алуда алатын орнын толық ашып көрсеткен.

Мұхтар Әлібекұлы ғылыми зерттеуде нормативтік актілерді жан-жақты саралаған және де қазақстандық, ресейлік, алыс-жақын шет елдердің заңгер-ғалымдарының кәмелетке жасы толмағандар қылмыстылығына арналған жеке зерттеулерін пайдалана отырып, өз ойларын толық та негізді етіп көрсете білген.

Жалпы алғанда, «Жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының алдын алу» тақырыбындағы монография терең ғылыми-теориялық негізде, барлық талаптарға сәйкес жазылған ғылыми ізденістен туындаған еңбек деп санаймыз.

Монография жоғарғы оқу орындарының студенттері мен оқытушыларына, құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне, жалпы оқырмандарға арналған.

**Заң ғылымдарының докторы,
профессор**

Чукмаитов Д.С.

**«С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті» КЕ АҚ Басқарма
төрағасы-ректор, профессор Төлеген Мұхтар Әділбекұлының
«Жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының алдын алу» атты
монографиясына**

СЫН-ПІКІР

Қазіргі кезде кәмелетке жасы толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары күннен-күнге көбеймесе, азаймай тұрғаны белгілі. Кәмелетке жасы толмағандардың қылмыстарын алдын-алу үшін мемлекет тарапынан көптеген істер жүзеге асырылуда. Соған қарамастан, жасөспірімдер қылмысы толастамай, азаймауы алаңдатушылық туғызады. Кәмелетке жасы толмағандар қылмысының алдын-алу өте маңызды, себебі, алдын алмаса, олар ересектер қылмысының орнын толтырады айтпаса да түсінікті. Сондықтан, кәмелетке жасы толмағандар қылмысымен күрес үнемі жүре беруі тиіс.

Төлеген Мұхтар Әділбекұлының «Жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының алдын алу» атты монографиясына қоғамда орын алған проблеманы қозғаған қажетті де керекті ғылыми еңбек деп санаймыз. Зерттеудің бірінші тарауында Қазақстан Республикасындағы жасөспірімдердің қылмыстық құқық бұзушылықтарына түсінік беріліп, жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының себептеріне саралау жасалған. Екінші тарауда Қазақстан Республикасындағы жасөспірімдердің қылмыстық құқық бұзушылықтарының өсу деңгейінің жалпы сипаттамасына тоқталған. Бір ерекше айта кететін нәрсе, кәмелетке жасы толмағандар қылмысының себеп-салдары, қазіргі кездегі жағдайы, өсу деңгейі, соның ішінде нақты Шығыс Қазақстан облысы бойынша жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының деңгейі нақты дәлелдер мен статистикалық көрсеткіштер арқылы берілген. Ал монографияның үшінші тарауында автор рухани тәрбие жайлы сөз қозғайды. Мұхтар Әділбекұлының «Жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының алдын алу» атты монографиясы қойылған талаптарға сай жоғары ғылыми деңгейде жазылған ғылыми зерттеу.

Монографияның ғылыми-тәжірибелік маңызы ерекше. Автор тек теориялық талдау жасап қана қоймай, жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша нақты ұсыныстар мен тиімді тетіктерді ұсынады. Зерттеу нәтижелері кәмелетке толмағандардың мінез-құлқын түзетуге, отбасылық және мектептік тәрбиенің рөлін күшейтуге бағытталған. Сондай-ақ еңбекте профилактикалық жұмысты жетілдірудің инновациялық тәсілдері мен халықаралық тәжірибелер ескерілген. Бұл еңбек еліміздің қылмыстың алдын алу саласындағы саясатында және құқықтық тәрбиенің жүйесін жетілдіруде маңызды үлес қосатыны сөзсіз. Монографияның ғылыми дерек көздері жеткілікті, олар толық талданған және орнымен пайдаланылған. Сондықтан, бұл еңбектің берері көп деп санаймыз. «Жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының алдын алу» атты монография жоғары оқу орындарының студенттері мен оқытушыларына, құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне, жалпы оқырмандарға арналған.

Рецензент:

Әл-Фараби атындағы

Қазақ ұлттық университеті

Мемлекет және құқық теориясы

мен тарихы, конституциялық

және әкімшілік құқығы

кафедрасының заң ғылымдарының

докторы, профессор

Ибраева А.С.

Министерство науки и высшего образования
Республики Казахстан
Высшая аттестационная комиссия

Решением Президиума ВАК

от 31 октября 2001 года

Чукмаитову Дулату Слаибековичу
присуждена ученая степень
ДОКТОРА

юридических наук

Republic of Kazakhstan

Ministry of sciences and higher education

By decision of the Presidium of the Supreme Attestation Commission
the academic degree of DOCTOR in

Jurisprudence
is conferred upon

Dulat S. Chukmaitov

October, 31 2001

Қазақстан Республикасының
Ғылым және жоғары білім министрлігі
Жоғары аттестациялық комиссия

ЖАК Төралқасының

2001 жылғы 31 қазандағы шешімімен (N8 хаттама)

Чукмаитов
Дулат Слаибекұлына
заң ғылымы докторының

ДОКТОРЫ

ғылыми дәрежесі берілді

Төраға

Бас ғалым хатшы

ҒД № 0002527

А. Кусайынов

А. Кусайынов

Т. Бижанова

Алматы

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігі
Жоғары аттестациялық комитетінің

2003 жылғы 24 сәуірден шешімімен (№ 4 хаттама)

Чукмаитов
Дулат Сламбекұлына

құқықтану
мамандығы бойынша

ПРОФЕССОР

ғылыми атағы берілді

Төраға

Бас ғалым хатшы

ПР № 0003166

А. Құсайынов

Г. Бижанова

Алматы

Решением
Высшего аттестационного комитета
Министерства образования и науки Республики Казахстан

от 24 апреля 2003 года (протокол № 4)

Чукмаитову Дулату Сламбековичу

присвоено ученое звание

ПРОФЕССОРА

по специальности *правоведение*

By the decision
of the Supreme Attestation Committee under the Republic of
Kazakhstan Ministry of Education and Science

an academic title of FULL PROFESSOR of

Jurisprudence

is conferred on

Dulat S. Chukmaitov

April 24, 2003

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігінің
Білім және ғылым саласындағы
қадағалау және аттестаттау комитетінің
2005 жылғы 18 қарашадағы шешімімен (№ 6 хаттама)

Ибраева
Алуа Саламатқызына

Заң ғылымдарының

ДОКТОРЫ
ғылыми дәрежесі беріледі

Төраға

Ғалым хаты

ҒД №

0000207

Астана

Решением
Комитета по надзору и аттестации
в сфере образования и науки
Министерства образования и науки Республики Казахстан
от 18 ноября 2005 года (протокол № 6)

Ибраевой Алуа Саламатовне

присуждена ученая степень
ДОКТОРА

юридических наук

By the decision
of the Control and Validation Committee in Education and Science under
the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

DOCTOR in

Jurisprudence

is conferred on

Alua Ibraeva

November 18, 2005

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрінің
Білім және ғылым саласындағы
қадағалау және аттестаттау комитетінің

2007 жылғы 28 маусымдағы шешімімен (№ 4 хаттама)

Ибраева

Алуа Саламатқызына

құқықтану

мамандығы бойынша

ПРОФЕССОР

ғылыми атағы берілді

Төраға

Ғалым хатшысы

Т. Балықбаев

Т. Балықбаев

Ордалиева

Ж. Ордалиева

ПР № 0000278

Астана

Решением
Комитета по надзору и аттестации
в сфере образования и науки

Министерства образования и науки Республики Казахстан

от 28 июня 2007 года (протокол № 4)

Ибраевой Алуа Саламатовне

присвоено ученое звание

ПРОФЕССОРА

по специальности

правоведение

By the decision

of the Control and Validation Committee in Education and Science under
the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

an academic title of FULL PROFESSOR of

Jurisprudence

is conferred on

Alua Ibraeva

June 28, 2007